

APHRODISIAS (KARIA) KAZILARI

Birinci devreye ait başlangıç raporu (Temmuz/Eylül 1961)

Prof. Kenan. T. ERİM

Karia bölgesinin Aphrodisias semtinde ilk araştırma ve kazı kampanyasına 1961 senesi 8 Temmuzunda başlanarak, 6 Eylülde son verilmiştir. New-York Üniversitesi Klasik Diller ve Edebiyat bölümünün önderliğiyle teşekkül eden işbu araştırma ve kazılarda vazifelenen ve görevlendirilmiş olan Heyet, idarem altında:

Mimar ve mühendis Janko I. Rasic, asistan Edward L. Ochenschlager, yüksek sınıf öğrencilerinden Gary Schwartz, Theodore Theme, Malcolm Bell, ve fotoğrafçı William Crovello'dan terekkep etmekte idi. Kampanyanın sonlarına doğru New-York Üniversitesi Profesörlerinden Joseph Gary ile eşi Heyete katılmış oldular. Araştırmalarda Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü komiseri sıfatı ile Kemal Turfan h:ızır bulunmuştu.

İlk işe sahanın yeniden ölçülmesi ile başlanmış oldu. Zira evvelce yapılan kazılara ait topografik haritaların bulunmaması böyle bir teşebbüsü zaruri kılıyordu. Bununla beraber Aphrodisias'ı teşkil eden geniş sahanın arzettiği kıymet ve topografik hususiyet girişilmiş olan işi kısa bir zamanda neticelendirmeği imkansız bırakmıştı. Buna rağmen, mevsim esnasında bu vadide bir çok esaslı çalışmalar atılmış oldu :

a) Belli başlı abideler ile sahanın topografik noktalarının mütekabil durumları ve bilhassa stadium, Aphrodite Tapınağı, hamamlar, akropol (sondajların açılmış olduğu tepenin muayyen sahaları dahil), akropolun güney-doğu ayağında kainen, "nymphaeum", sur cephesi

harici bir mezar grubu (stadium'un kuzey-doğu civarında), Tapınağın güney-batısında hüviyetleri bilinmeyen binalar grubu, Tapınağın güneyinde "tünel" ve "bouleuterion" denilen harabe, Zoilos relieflerinin keşfedildiği surların kuzey-doğu harici safha ve "nymphaeum" un güney-doğusunda elyevm Üçtaş ismi ile anılan yerde ve bu sene meydana çıkarılan Basilika A.

b) Akropolun bir mufassal topografik haritası yapılmıştır. Karışık bir manzara arzeden bu sahanın ehemmiyeti derpiş edilirse böyle bir haritanın ileride yapılacak araştırmalarda büyük bir yardımcı olacağı aşikardır.

c) Stadium yeniden tetkik edilip ölçülmüştür. Heyeti umumiyesinde 270 x 54 m. ve meydanın ise 250 m. x 34 m. olduklarına göre Stadium hacmi istiabisinin takriben 30.000 geçemeyeceği iddia edilebilir. Bundan maada yaz esnasında uçakla alınan bir fotoğraf stadium'un yan taraflarının uzunluğunu tebarüz ettiren ufak münhaniyi sarahatla göstermektedir.

Kazılara şehrin dört muhtelif noktasında başlanmış oldu. Hendekler Bizans istihkamlarının hemen dışından stadium'un doğusuna kadar ve bilhassa 1956 senesinde Geyre köylülerinin bir su yolu kazarken parçaların buldukları yerlerde açılmıştır. Burada çıkan yeni parçalar arasında: oturmuş vaziyette bir kadın, Zoilos olduğu tesbit edilen bir şahıs (evvelce keşfedilen bir parçada olduğu gibi), yürüyüş halinde ve Medusa

başlı bir kalkan taşıyan ve **ANDREIA** olduğu tesbit edilen bir kadın, ve nihayet zarif kuleli bir taç taşıyan bir kadın başı. **Bu** baş evvelce bulunan, elbisesi dalgalı olup buna **POLIS** yazısını taşıyan bir üçüncü fragman yerleştirilince heyeti umumiyesinin şehrin şahsiyetini temsil eden bir kaclın, yani Aphrodisias'ın Tyche'si olduğu tebeyyün eder.

Bulunan relieflere gelince : Bunların ilerde yapılacak kazılarla tekemmül etmeleri beklenebilir. Eldeki izlerden, relieflerin Bizanslılar tarafından sur inşasında kullanılmış olmaları ve **belki** bir deprem neticesi düşmüş olmaları tahmin edilebilir. Şimdilik kati bir tarih tesbiti mümkün görülmemekte ise de oymaların mükemmelliği ve şekillerde görülen hakim neo-klasik hususiyet Roma İmparatorluk devrinin başlangıcına ve ağılebi ihtimal ikinci asra işaret etmektedir. Muhafaza edilebilmiş olan parçalarda iki defa tesadüf edildiği veçhile, seriler : Kitabelerde Demos, Polis, Time, Aion ve Andreia olarak isimlendirilen allegorik temsillerle etrafı alınıp istikbal edilen ve tacı giydirilen Zoilos isminde birinin tazimini göstermektedir. Yeni bulunan Zoilos figürünün yanında yer aldıkları görülen Demos ve Polis'e ait üç parçanın intibakı tam olmakla beraber bunların eldeki diğer parçalarla arz edecekleri manzara, ancak ilerde yapılacak kazılar neticesi elde edilebilecek elamanlarla tekemmül edilebilecektir.

Aphrodite Tapınağında yapılan tetkikler binanın Bizans devrinde kiliseye tahvil edildiğine dair önemli malumat vermişlerdir. Yıkılmayan kısımların tetkikinden anlaşılıyor ki evvelce ilk ziyaretçi ve kazı yapanlar tarafından serdedilen iddialarda bazı değişiklikler ve belki de tashihler yapmak lazım gelecektir. Filhakika, bilindiği gibi, tahvil sırasında muhafaza edilen sütunlar yalnız tapınağın yan tarafında bulunan sütunlar

olmuştur. Bu sütünlara doğu ve batıdaki bazı sütunlar ilave edilerek bir duvar içinde ortada bir gemi (nef), yanlarda birinci kanat (aile) ve mihrab (abside) ile nihayetlenen bir iç "narthex" ile bir dış "narthex" vücuda getirmek suretiyle tapınağın içi bir basilika olarak planlanmıştır. Bu münasebetle "cella" yerinden tamamen sökülmiş ve elde edilen malzemenin bir kısmı ile kilisenin doğudaki dış duvarı inşa edilmiştir. Kuzey-batıdaki köşeye doğru sütun ilavesi elyevm dikili bulunan sütun üzerindeki köşe başlığı olan Ioik başlık ile tebeyyün eder. Buna benzer bir vaziyet de yine dikili kalmış güney-doğu köşedeki sütunda görülür. Hemen hemen katiyyetle denilebilir ki tapınak bidayette oktostil ve yanlarda 1 3 sütunlu olarak inşa edilmiş bulunuyordu.

"Cella"nın temellerini bulmak maksadiyle sarf edilen gayretler bir netice vermemiştir. Muhakkak olan bir cihet, "cella"nın Bizans işçileri tarafından tamamen yıkılmış olmasıdır. Batı son- dağda "stylobate" altında görülen temellere gelince bunların Bizans'tan evvelki devre ait olmaları muhtemeldir. Filhakika, netekim bir noktada üstlerinde *in situ* olarak oktogonal ve müstatil şekillerle ve zarif işlenmiş mermer levhalarla döşeli Bizans kaldırımlarına raslanmıştır.

Tapınak mıntıkasında yapılan hafriyat esnasında tesadüf edilen başlıca güçlüğü evvelce yapılan kazılar sırasında yığıdırılan büyük mimari bloklarla top- rak kitleleri teşkil etmiştir. Bu manilere rağmen, 1961'de azami bir gayrette başarılıabilen temizlemeler sayesinde işlerin yürütmesine başlıca mani olan tapınağın doğusundaki bloklar, Bizans devrinde ilave edilen orta mihraba doğru kaldırılmış ve sütunlar arası saha Bizans seviyesine kadar açılmıştır. İlâveten "bema" da bir takım kitabeler meydana çıkarılmıştır. Parmaklık olarak kullanıl-

miş oldukları anlaşılan bu kitabelerin Roma İmparatorluk devrine ait olmaları muhtemeldir. Meydana çıkarılmış olan daha bir çok epigrafik buluşlar arasında kayda değer biri de 1937'de G. Jacopi tarafından bulunduğu malum olan Diocletian'ın Fıatlar Emirnamesine müteallik yeni iki parçadır.

Orta mihrabın doğusu civarındaki duvar yanından yapılan kazılar dikkata değer neticeler vermiştir. Bu meyanda, rahiplerin oturmalarına tahsis edildiği zannolunan yarı daire şeklinde sıralara tesadüf edilmiştir. Bu sıraların bulunduğu tahmin edilen ve dış duvarların *in situ* fresk parçaları ile süslü yarı daire şeklinde bir geçit bulunmuştur. Ancak bir taraftan mevsimin sona ermesi, diğer taraftan bir restoratörün bulunmaması araştırmaları akamete uğratmıştır. 1962 kampanyasında yapılacak ilk işlerden biri de bu fresklerle meşgul olmaktır. Fresklerin ilk muhafazasını teminen geçit hemen örtülüp kapanarak mühürlenmiştir.

Mezarlara gelince : Tapınak harici ve "temenos" ve yahut basilikanın avlusunda tarihleri katiyetle bilinmeyen üç mezar açılmıştır. Bunlardan birinin bir genç kızın diğer ikisinin yaşları ilerlemiş bir kadınla bir erkeğin oldukları tesbit edilmiştir. İçlerinde camdan bilezikler ve parça halinde bronz, demir, ve gümüşten mamul mücevherat bulunmuştur.

Akropol'un hatırlanmasına inziman tepenin üç muhtelif yerinde birer hendek açılmıştır. Bunlardan birincisi tam tepede, ikincisi yokuşun batı ortasında, üçüncüsü de tepenin güney-doğu ayağındadır. 4m. 20 derinliğinde olan tepe hendeğinde bakir toprağa raslanmamıştır. Tabakası Hellenistik ve İmparatorluk devri bidayetinde yapılmış olması muhtemel bir doldurmayı göstermektedir ki, bunun akropol'un doğu meyline kadar uzanan tiyatronun yüksek sıralarını desteklemek maksadı ile yapılmış olması varittir. Toprağın aşınması ve Geyre

evlerinin tepenin hemen doğu ayağında yapılması neticesi tiyatrodan elyevm pek az bir şey kalabilmiştir. Tepe doldurmasında karışık olarak Hellenistik ve Romen devirlerine ait kabartmalı keramik ve parlak siyah Attik keramik parçaları görülmüştür. Bu son fragmanlar, Aphrodisias'ın ve ona yakın bir yerin Hellenistik devrinden evvel meskün olduklarına dair bir işaret teşkil edebilirler.

Ortadaki sondajda zikre değer bir şey şimdilik bulunmamıştır. Aşağı hendekte Bizans işi oktogonal beyaz ve müstakil siyah mermer levhalarla döşenmiş bir portiko'nun bir köşesi meydana çıkarılmıştır.

Yerlilerce Üçtaş ismi ile anılan ve sahanın güney-doğu tarafı ile akropolun doğusunda kül renginde dikili bir monolitik sütun görülmekte idi. Civarında yapılan araştırmalar kazıyı tahrik etmiş ve bunun neticesi olarak, batıda bir sıra üzerinde evvelce dikili olup binanın içine düşen dört sütunun kaideleri, kuzeyde elyevm dikili sütunun yakınında iki alçak sütun kaidesi keşfedilmiştir. Bunlara ilaveten T.irk devrinde yapılan bir duvarla ayrılmış olduğu görülen bir orta mihrap (abside), güneye doğru mütecanis altı sütun kaidesini havi bir (aile) kanat bulunmak sureti ile basilikanın inşa planı açıklanmıştır. Eldeki delillerle inşa tarihini tesbit güç olmakla beraber sütun başlıklarının komposit stili, ikinci yoksa üçüncü asra işaret etmektedir. Bundan böyle Basilika A ismini vereceğimiz işbu basilika dahi Aphrodite Tapınağı gibi kiliseye tahvil edilmiş bulunmaktadır. Orta mihrabın her iki tarafını ihata eden bloklardaki haçlar bunu göstermektedir. Aynı zamanda doğu kanadın güney köşesinin yeniden inşası ve nihayetinde bir kapısı olan bir yardımcı mihrap ile intibak ettirilmesi ve nihayet esas kanadın kenar duvarındaki normal kapısının heriki tarafında ikişer kapı açılması bunu teyid etmektedir. Siyah ve beyaz mermer

lerle döşenmiş olan kanadın zemininde görülen mozaik parçalarının tavanı süslemeğe yaradıkları anlaşılıyor. Döşeme mermerlerden mühim bir miktar dahi iyi muhafaza edilebilmiş bir vaziyette kanadın yan güney tarafında görülmüştür. Bunlara ilaveten "narthex" in bir cüzünü teşkil ettiği tahmin edilen kapısız bir mihrab, kanadın kuzey intijasında yer almış bulunmaktadır.

Batı kanadın dört sütünü ile portiko'nun cephesinde görülen iki sütunun hali hazır vaziyetlerinin iyi olması, bunların tamirleri ile dikilmelerinin muvafık olacağı kanaatine varılmış ve dikilerek başlıkları konulmuştur. Ancak bunlarla Basilika A'ya ait kazıların sona ermiş oldukları addedilemez. Zira "anastylosis", kanadın batısındaki kazılara mani olmuştur. Basilika A civarında ve onun güney-doğusunda kaide ve başlıklar dahil, mimari ve stilistik harabeler yere serpilmiş bulunmaktadır. Bunların Basilika A dahil bir takım bina grupuna aidiyetleri muhakkaktır. Bu itibarla Basilika A etrafını ihata eden saha sık bir araştırma ve hafriyatı elzem kılmaktadır. İşbu araştırmalar neticesi elde edilebilecek malumat sayesinde elyevm varid suallerden bir çoğunun ge-

lecek kampanya esnasında cevaplandırılmış olmaları ümid olunabilir.

Zikredilmeğe layik cihetlerden biri- de toprak üstünden tesadüfen bulunan obsidiyen ve diğer tipte çakmak ve uçlardır. Mamafih bunlara istinaden Aphrodisias veya civarının Prehistorik devirlerde mes- kiin oldukları iddia edilmez ise de, vadi- nin mümbitliği ve civardaki dağların bir muhafız vaziyetinde olmaları ve nihayet sahanın doğusunda diğer Prehis- torik meskenlerden bulunmuş olması bu keyfiyeti imkansız bırakmamaktadır.

Görüldüğü gibi, ilk kampanya Aph- rodiasias'ın arkeolojik zenginliğini her noktai nazardan ispat etmiş bulunmak- tadır. Semte layik olduğu hakkı verebil- mek ancak sürekli bir çalışma ile kabil olabilecektir. İlk kampanya esnasında bu- lunmuş ve ileride bulunabilecek olan eserlerin mahallinde, vakit kayıbetmiye- rek, muhafaza ve vikayelerinin muvafık olacağı düşünülmektedir. Bunu göz önün- de tutan NewYork Üniversite Heyeti el- zem addettiği bir hafriyat evinden başka bir depo ve bir müze binalarının inşasını teminen hazırlıklarda bulunmaktadır. Bu hususta hazırlanan planlar Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün tasvip ve tasdikine arz edilmiş bulunmaktadır.